

Трибализацията* на Балканите – другото лице на Глобализацията

Проф. д.с.н. Веска Живкова

Очевидно не става дума за възраждане на древното тракийско племе трибали. Това понятие трябва да се свърже с латинското *tribus*, англ. *tribe* - род, племе и латинския глагол *tribuo*, разделям. С други думи трибализация на Балканите ще означава днес “ново племено разделение” или просто - едно непрекъснато раздробяване на “племена” и “племенни групи”. Въпросът е кои са “новите племена” и как избухна този тласък към роене на държави и държавообразни териториални организации. Не е ли някак странно в условията на глобализация, когато любим дискуссионен проблем е съществуването на националната държава, да се раждат все нови и нови държави. Дали те се раждат просто в руините на стари империи или има още нещо. Сигурно има “още нещо”, което е трудно да се формулира, но за което може да се говори. И може би по-обозримо е, когато разсъждаваме за нашите родни Балкани.

1.

В последното десетилетие на ХХ век се родиха държави, на които “акушираше” “световната общност”, която пък вече беше парцелирала света на региони, на зони на влияние и интереси, на локалности, където в удобен момент можеше да се идентифицира “злото”, застрашаващо “добрите” и “правилните” субекти.

Групи и групировки персонифицират обтекаеми понятия и създават почти виртуални субекти като “световна общност”, “стара” и “нова Европа”, Централна и Източна Европа, “новите демокрации”, развитите демокрации и ако щете и “световен тероризъм”, “империя на злото” и т.н. С тези размити понятия се оперира при обобщения и формулиране на висши цели, а всъщност за манипулиране преди всяка акция за налагане на “новия световен ред”. “Държавите-субекти” поединично биват “измъквани”, за да им бъде оказана честта да бъдат включени към една или друга структура. И те се оказват безкрайно горди при оказването на тази чест, при което “загубата на суверенитет” е просто едно радостно събитие. Днес са намерени правилните формули, необходимите евфемизми, които подменят грубиянските понятия като **полза, изгода, печалба** с фразеология от сферата на висшите идеали като “права на човека”, “борба с тероризма” и т.н. Най-много да се спомене някъде за “изконни стратегически интереси” при защита на най-висшите човешки ценности. Днес глобализационното настъпление преминава през словото, което манипулира с добре отработените, брилянтно шлифованите клишета милиони мозъци, като дефинира границите на възможно допустимата опозиционност. В тези граници на допустимост се “разполагат” държавите, които не искат да бъдат припознати или отнесени към съответната “ос на злото”. В тези граници те се опитват да демонстрират суверенитета си като държавни субекти.

---

* В текста понятието се разбира в смисъла, вложен от Т. Ив. Живков в: Живков, Т., Етническият синдром, С. 1994, с. 114, 161.

Изследователите на политическото пространство в контекста на глобализационните процеси смятат, че има още много историческо време пред “националните държави” (а може би просто пред държавата като легитимна институция в световния порядък). Вероятно са прави, защото все пак трябва да има някой, който да участва при пренареждане на света. Обикновено когато се говори за бъдещето на държавната институция и за нейната сила и суверенитет, се има предвид напорът на глобализационните процеси, на “световната общност”, силата на влияние на транснационалните компании, на икономическия либерализъм и т.н., които без усилия прекосяват националните граници. Засега наистина в този тип игра са нужни държави-субекти. Самата държава обаче е заредена и отвътре с “взрив”, чийто часовник чука. Последователното избухване на взривовете се чу особено добре на Балканите. Проблемът е кой зарежда взрива и кой пали фитила. Едва ли мога да го кажа аз.

2.

Едно е ясно - глобализационните процеси редуцират силата и значението на националната държава като легитимен субект в установения след Втората световна война порядък и намаляват в определена степен силата и авторитета на безспорните доскоро **световни организации**. За гибелта на държавата обаче това едва ли е достатъчно. Очевидно нейната монолитност се нуждае от по-сериозни удари за вътрешно разколебаване.

Ако се проследят събитията на Балканите, ще се види, че се използват три различни, но взаимно свързани принципа, за да се раздрусат основните крепители на държавността.

Първият принцип се реализира чрез придобиване на държавна самостоятелност на бившите републики на бившата федерация Югославия. Както някога след Първата световна война с благословията на Великите сили беше създадена Югославия, така и не без тяхната подкрепа на финала на ХХ век тя беше взривена. Тази “благословия” изгреба някога от българското етническо землище огромни територии, поставяйки границите през села, селски имоти, дори през къщи и църкви. Но това е друга тема. Друга тема, която също има свой трибализиращ ефект.

И този принцип не беше докрай спазен, защото в Босна и Херцеговина се включи и религиозната принадлежност, създавайки странни “нации” само на религиозен принцип. И колкото и да е странно има мюсюлманска нация. И две сръбски държави. И региони, напирани за държавна самостоятелност.

Вторият принцип беше разбунването на **диаспорите**. Типичен пример беше Косово. И “ударите” над Югославия, които официално никой не нарече война. Историята не спря с Косово и продължи на изток към Македония с нова война, за която срамежливо бяха търсени по-меки синоними. “Освободителни армии” действаха в други албански диаспори, където и до днес не е ясно колко всъщност са същинските албанци. Вече официално се говори за разделянето на Македония, като албанската част получи самостоятелност. В другите диаспори все още е относително спокойно. В такива случаи и най-трезвомислещият започва да си казва: “А нашите защо спят?” Проблемът с **диаспорите** има още една страна, която наистина генерира нови неподозирани досега етнически образувания. Диалектни и етнографски особености се издигат до национално разделителни белези. Самата аз се уверих, когато наш колега от Сърбия – професор по философия, искрено обичащ България и българската култура, при различни случаи казваше: “Аз не съм сърбин, аз не съм българин, аз съм **шоп**”. Това в Западните покрайнини е удобна позиция. И струва ми се, че тази позиция е удобна не са-

мо за сръбския национализъм, но и за всеки, който инспирира трибализацията на Балканите.

Подобна е и ситуацията отвъд южната ни граница, където се подкрепя формирането на някаква нова етническа **славяногласна** група, различна от групата на говорещите български на север от същата тази граница. Нищо че тази граница е разделила семейства, родове, имоти. Пак по волята на Великите сили и техните геостратегически интереси.

Опитът с Македония се използва вече по всички наши граници.

Любопитно е – защо е всичко това. Банално е да считаме, че става дума само за политика за обезбългаряване. Това е само първото приближение. Второто приближение вероятно ще ни отведе към онова стимулиране на създаване на “нови” етнообразувания, чрез които изкуствено се подменят утвърдени стари етносамоназвания и етноидентификации. Или по-просто казано – стимулира се създаване на нови “племенни” групи, които накъсват тъканта на Балканите и пораждат центробежни сили, които непрекъснато поддържат огъня под врящия котел на междудържавните напрежения.

Подходът при различните случаи в отделни горещи точки на Балканите не е еднакъв и затова напрежението не спира (дори в привидно успокоени времена, когато световното внимание е насочено към други региони), защото най-често не става дума за културна автономия или за опазване на локалната идентичност, а за инспириране на настроения за нови държавни образувания.

Какво ще стане с диаспорите, ако се продължи на изток или по-скоро на североизток, защото в Турция нищо подобно няма да се случи. Всъщност в Кипър се случи нещо подобно.

При това играта се заиграва според правилата на конкретния случай. Ако е удобно да се говори за спазване на индивидуалните човешки права на личността, изваждат се необходимите примери и се действа в съответната насока. При разрушаване на социалистическата общност точно тази карта се разиграваше. Ако е удобно да се говори за колективните права на малцинствата, правилата на играта се променят. Ако е удобно за случая – малцинствата се преименуват.

При всички случаи на преден план се изваждат идеалните цели, хуманността и спазването на изконните човешки права, срещу които никой не може да възрази. Мрачната част на сценария остава не толкова невидима, колкото официално замълчавана.

Третият принцип е свързан с правата на етническите малцинства, които нямат своя държавност (извън съответната страна, в която са ситуирани тези малцинства), но имат забележително присъствие в отделни части на съответните държави или в отделни селища. Тук не става дума за дължими, законно гарантирани права на всички граждани на една държава, а за разпокъсване на социалността чрез непрекъснато противопоставяне на “аз” и “другия” и изграждане на много различни “ние” и “те” - и всичко това в името на интегрирането на малцинствата в единна социална тъкан. За България такъв тип групи са ромите. На практика грижата за интеграцията на тази група във всички типове социални структури поражда непрекъснатото ѝ отделяне.

Да прибавим към тази проблемна група и религиозното разделяне и противопоставяне, загърбване на секуларизацията като принцип на гражданското общество за отделяне на религиозните институции от държавата. Въвеждането на часове по религия в училище също може да доведе до сепариране сред децата.

Не е трудно да се види, че всичко около нас “бъка” от делителни белези, по които се формират “новите племена”, разделящи единното държавно пространство.

Можем без усилия да продължим да изброяваме и да достигнем до една безкрайност, ако включим и социалното и политическото групиране, а ако щете и атомизиране.

Споменатите по-горе принципи по своята логическа и хуманна същност са приемливи и важни, но докъде може да стигне тяхното прилагане. Каква е мярата?

Пак във връзка с тази мяра възниква и въпросът за още един актуален и болезнен въпрос - още по-болезнен в една държава, в която парите никога не стигат. В публичното пространство у нас много остро се поставя въпросът за **децентрализацията** и **автономията** на местната власт. Какви могат да бъдат параметрите, в които да се състои тази децентрализация и автономия? Каква може да бъде автономията на една селска община, в която се включват едно-две села или пък на друга община с 50-60 селищни единици, повечето от които са с население под 100 души, а някои - и с по двама-трима.

Какво може да се случи, ако сравнително мощните икономически центрове получат своята автономия? Какво ще стане със слабите?

А въпросът за децентрализацията не просто витае в пространството. Той е на дневен ред. И е част от изискванията за приобщаване към Европа. Той също е богат на “смисли” и на един общ здрав смисъл. И съвсем не е откъснат от първата група принципи, както на пръв поглед изглежда. Довеждането обаче до крайност на представите за управленска самостоятелност на териториалните общности в страната по същество поражда антидържавнически настроения.

Дали наистина пред очите ни се раждат “новите малки племена”, които отвятре ще разрушат държавата, която пък отвън е притисната от “кръвното налягане” на глобализацията? И какво наистина ще стане с нашите малки Балкани? Има ли място на тях за още държави? Защо не? Щом в света от 200 държави 71 са с население под 2,5 млн., а 17 са с население под 100 хиляди души, има мегдан да се делим още и да си припомним кой в коя епоха е бил най-велик.

3.

И защо са тези наши **балкански комплекси**?

А ако нямахме **балкански комплекси**, щяха ли някои страни от крайните точки на Балканите да предпочитат да не бъдат считани за балкански страни?

Първият ни комплекс е, че сме в периферията на Европа и все ни се ще Европа да ни припознае. А защо не сменим оптиката и не видим, че от където да я погледнеш тази Европа, точно ние не сме в периферията. Да не говорим за древната история.

Вторият ни комплекс е свързан с вечното съмнение дали сме направили достатъчно, че да ни харесат другите и да ни похвалят. Той е свързан с първия. И от там идва понякога този “бабаитлък”, че ние сме “по-по-най”. Засега е така - налице е стремеж да се делим, делим, да имаме претенции към другите и да не достигаме до единственото смислено нещо - културното сътрудничество и съревнование, където най-ярко може да се запази локалната идентичност и да се види балканската културна общност.

И въпреки всичко не ми се вярва, че имаме комплекс за малоценност. Едва ли обаче доказваме отсъствието на този комплекс по най-добрия начин.

Ако се върнем отново към трибализацията на Балканите, не можем да не признаем, че тя е застрашаваща не само за отделните държави, но и за целия регион, защото, боя се, че не е завършила. Можем да се надяваме, че всевиждащият поглед, който идентифицира злото по локалности и региони, вече се е зареял в други посоки - я към Корейския полуостров, я в Карибския басейн.

Но освен надежди са ни нужни разум и достойнство, за да открием мярата на нещата. Иначе по телевизията отново ще гледаме поредния спектакъл как се прави война и ще ни се струва, че този спектакъл е римейк на предишния. А може би това да не са били документални кадри, а някой игрален филм? Прекалено опасни са играчите. Непрекъснатата визуализация на събитията сякаш ги превръща в някаква виртуалност, която може да се командва с бутони и “мишка”, както става при видеоигрите.

А може би е прав Хьойзинха, че играещият човек е по-стар от разумния. Не, не беше така - Мъдреците според Хьойзинха се надиграват с гатанки. Проблемът е кой ще намери варианта за отговор на гатанката, при който всички печелят. И глобализацията ще се разгърне в позитивния си вариант, защото той не може да не съществува, и националната държава ще оцелее, и локалната идентичност ще се съхрани в букет от различия. Оптимисти? Утописти? Коя ли беше точната дума? А може би наивници? Както и да е ...

Едно е ясно - тук на Балканите трябва да престанем да играем ролята на инфантилните наивници с най-древната история и да чакаме кога кметът на глобалното село ще посочи с пръст някой от нашите локуси, където се е спотаил някой лош, когото чакат в Хага.

Може би трябва да разберем, че вътрешният натиск към държавността е всъщност другото лице на глобализационните процеси и самата логика на глобализацията поражда и другите процеси, които отвътре трибализират общото национално землище на държавата. Проблемът е доколко тези процеси са спонтанни и доколко са направлявани. И не можем ли ние на Балканите да намерим отговора на гатанката, при който няма губещи, защото в примерите, давани от Хьойзинха, обикновено който не може да даде верния отговор на гатанката, губи главата си.

Границите на Балканите от XIX век насам се определят от Великите сили и никога не са се съобразявали с реални етнически землища. Рязало се е предимно (ако не – само) от българското етническо землище. Тези изкуствени граници и разрязани родови пространства, дворове и домове са в основата на мрачната слава на Балканите като барутен погреб. Всъщност и барутът идва въвн от Балканите, и фитилите се доставят от същото място.

Остава самите Балкани да помислят за истинското балканско спокойствие и да намерят онова, което ги обединява, а не онова, което ги разделя.

Дали няма да е разумно да си направим един Балкански съвет на Мъдреците? Сигурно е, че в него няма да има жени, защото думата мъдрец няма женски род. Това пък крие други опасности.

И така - много въпроси без отговори.